

FILIACIÓ MATRILINEAL A L'ÀFRICA NEGRA

ESTAT DE LA QÜESTIÓ I CARACTERÍSTIQUES

Anna Mir Danés

Postgrau Societats Africanes 2012

“Diría que una cultura matrifocal es aquella en la que la mujer tiene un lugar de honor y respeto, lo que no implica dominio. Los hombres y las mujeres se enterraban casi del mismo modo en las culturas de Europa antigua. Las mujeres tenían algo más de ajuar, pero no encontramos nada similar a lo que será el sistema de jefaturas patriarcales posterior, donde un hombre poseía mujeres y otros hombres, así como caballos y objetos. Es decir, se trataba de una sociedad bastante igualitaria. No es que se gravara la situación de los hombres para favorecer la de las mujeres. Era solo la natural reverencia de los poderes ligados con la Madre Tierra y las mujeres.”¹

1.- Introducció

En el context actual de crisi global i de pèrdua de valors, la humanitat i el planeta terra viuen moments difícils. La direcció que ha pres Occident com a líder mundial, un camí que alguns han seguit per convicció i d'altres per obligació, està tocant fons. És per aquest motiu que ha sorgit amb força la idea d'escoltar els coneixements de les societats més ancestrals, un interès en conèixer la manera de fer d'altres indrets per poder observar altres maneres de viure i acostar-nos així també a la pròpia naturalesa europea tant oblidada. I ens preguntem, com són les diferents societats que existeixen a l'Àfrica i què en podem aprendre? totes han seguit un mateix patró de funcionament i "d'evolució"? Quines foren les influències del colonialisme i del capitalisme? Com les hem estudiat des d'Occident?, etc. Aquests plantejament sorgeixen per la idea que han existit, i encara existeixen, societats que tenen uns valors d'equitat i humanitat que han perdurat al llarg del temps, amb unes formes de relació, funcionament i manera d'entendre la vida diferents a les que predominen actualment a Occident. Algunes societats actuals funcionen de manera diferent a les conegudes com a patriarcal², altres hi van funcionar però han acabat adoptant aquest esquema patriarcal que s'ha acabat imposant al llarg dels anys.

En aquest model de funcionament diferent i del qual parlarem tenen cabuda, entre d'altres tipus de societats, les anomenades societats de filiació matrilineal. Aquestes societats, tot i ser més abundants en l'Àfrica arcaica, actualment encara les trobem en algunes regions o comunitats d'aquest continent, i en d'altres indrets del planeta. Però pel que fa el desenvolupament del següent document, aquest es cenyirà en acostar-se a les existents en el continent africà. Persistint en la idea que, davant la situació actual és important poder escoltar i conèixer altres maneres de viure, perquè l'intercanvi d'experiències i coneixements entre pobles i cultures és la clau per relacionar-se, respectar-se i millorar com a persones i societats.

Primerament caldria aclarir el concepte de **societat de filiació matrilineal**, que ve definida pel fet que una comunitat adquireix la descendència per línia femenina, és a dir la genealogia s'estableix a partir de la dona en relació a la mare, la qual és la cap del llinatge i de la família. Al llarg del document veurem què comporta aquest llinatge i la seva varietat d'exemples.³

2.- Interès i estudi de les societats de filiació matrilineal.

L'estudi de les societats africanes realitzada per l'antropologia, des dels seus inicis fins als anys 70, fou portada a terme majoritàriament per homes que exercien la seva disciplina a Occident, donant peu a una visió androcèntrica del tema. Aquest fet afavorí una idea força generalitzada que considerava el patriarcat com a base d'aquestes

---

¹ Declaracions de Charlene Spretnak en el vídeo "The Goddess Remembered" (Read,1988), visionat selectivament per Ruth Tringham, durant una lliçó d'arqueologia a la University of California, Berkeley; citat a: CONKEY, M y TRINGHAM, R.E. " IX. Cultivar el pensamiento para desafiar a la autoridad: algunos experimentos de pedagogía feminista en arqueología" dins COLOMER,L., GONZÁLEZ MARCÉN, P., MONTÓN, S. y PLAZO,M. *Arqueología y teoría feminista,estudios sobre mujeres y cultura material en arqueología*. Barcelona. p.300

² Forma d'organització on l'autoritat i lideratge la té l'home i aquest té domini sobre les dones.

³ "Mientras que en las sociedades patrilineales la posición ocupada por la mujer es muy variable, en las matrilineales es siempre muy elevada. En la situación matrilineal las mujeres son el foco de toda la estructura social. Los vínculos uterinos establecen el modo de reparto de los recursos productivos y definen también las relaciones entre mujeres y hombres, grupos sociales y segmentos políticos de la comunidad, tanto entre sí como entre cada nivel y el mundo en general" a MARTIN, M. K., i VOORHIES, B.. *La mujer: un enfoque antropológico*. Barcelona (1978) p.204

comunitats. En aquest sentit, la perspectiva de gènere no s'havia tingut en compte. El punt de vista dels autors d'aquests estudis, minà la seva creença en el fet que les noves societats que anaven coneixent i investigant tenien una base de domini masculí, idea que la majoria no es qüestionava si realment era certa perquè era així com funcionava en les seves societats d'origen. Tot i així, val a dir que en la recollida de dades dels estudis etnogràfics portats a termes en les diferents èpoques, es va prendre bona nota de les funcions de les dones, mai essent però el centre d'estudi. Gràcies aquest material però, més endavant es va poder fer una revisió i millora de l'estudi de la realitat de cada comunitat a partir d'un altre enfocament, on el protagonisme de la dona hi va tenir cabuda.

No va ser fins als inicis dels anys 70 del s.XX, que amb l'arribada del feminisme⁴ va créixer l'interès cap a les societats de filiació matrilineal i es va començar a qüestionar el concepte de gènere i l'estudi d'aquest en l'antropologia. Val a dir, que trobem també algunes etnògrafes anteriors als 70 precursors d'aquests estudis amb aportacions importants sobre el paper de la dona en les societats africanes. La idea dels nous estudis era analitzar la relació entre home i dona, la categoria de sexe i la seva influència en les relacions socials. Des d'aquest punt de vista s'ha pogut estudiar la realitat de les dones i la seva participació en la societat com a eix important en aquestes.

L'antropòloga Yolanda Aixelà, en un dels seus treballs, ho resumeix així: *"El análisis sobre los contextos de filiación matrilineal previo a los años setenta en el África subsahariana estuvo claramente marcado por propuestas androcéntricas que distorsionaron algunos datos etnográficos de este tipo de grupos de parentesco."*⁵

Segons els estudis realitzats, fou amb l'impuls del feminisme que es despertà un interès més gran, per part d'investigadors tant dones com homes, cap a les societats de filiació matrilineal. Al mateix moment es qüestionava l'androcentrisme en els estudis d'antropologia. La investigadora Holy, als anys vuitanta, en feia referència:

*"Los antropólogos que han rechazado la tesis de la dominación masculina universal a menudo han girado su atención hacia las sociedades matrilineales como ejemplo en los que el estatus femenino era mayor al igual que su rol activo en las decisiones económicas y políticas."*⁶

Davant aquest interès per les societats de filiació matrilineal però, van sorgir posicions varies sobre el seu funcionament i la consideració del poder que hi té la dona.

Per una banda, es troben un seguit d'investigadors que van continuar amb la idea d'una base patriarcal d'inici de totes les societats africanes, on l'home controlava el treball de la dona i alhora ella era considerada menor d'edat. Un dels primers anàlisis de gènere en l'antropologia que es van fer mitigant la importància de la dona, ja dins el context històric del feminisme, va ser a partir de la idea que es generà sobre la construcció social dels sexes on s'equiparava la dona a naturalesa i l'home a cultura. Un exemple ens l'exposa l'antropòloga Peggy Reeves Sanday en el seu treball amb l'opinió que dona Sherry B. Ortner, que creia que la subordinació de la dona era universal i que l'únic prestigi adquirit era el de reproductora d'éssers humans, un fet natural que havia perdut importància davant la cultura.⁷ Una idea que compartien diferents antropòlegs i que donaven sentit al paper secundari de la dona.

Per altra banda, dins els anys 70, van començar a sorgir nous estudis amb enfocaments que han incrementat el seu pes i la seva influència amb el pas del temps. Aquests van més enllà i trenquen amb la idea d'identificar home amb cultura i situant-lo com a màxima autoritat en l'àmbit públic, i la dona identificant-la amb naturalesa i situada tant sols en l'àmbit privat/domèstic, àmbit considerat poc rellevant; una idea de clara influència occidental. El que

4 Moviment que lluita per a la igualtat entre els sexes.

5 AIXELÀ CABRÉ, Y. "Androcentrismo en África. Los casos matrilineales y el ejemplo bubi de Guinea Ecuatorial" dins MARTÍ, J., i AIXELÀ CABRÉ, Y., *Estudios africanos. Historia, oralidad y cultura*. Vic (2008). p.155

6 HOLY, *Strategies and Norms in a Changing Matrilineal Society. Descents, Succession and inheritance among the Toka of Zambia*. Cambridge (1982) p.210 citat per AIXELÀ CABRÉ, Y. "Androcentrismo en África. Los casos matrilineales y el ejemplo bubi de Guinea Ecuatorial" dins MARTÍ, J., i AIXELÀ CABRÉ, Y., *Estudios africanos. Historia, oralidad y cultura*. Vic. (2008)

7 "Dado que la labor de la cultura es controlar la naturaleza, el hombre se asigna el derecho de controlar a la mujer, de aquí la concesión de Ortner respecto a la subordinación universal de la mujer" a SANDAY, P.R., *Poder femenino y dominio masculino: sobre los orígenes de la desigualdad sexual*. Barcelona (1986). p. 17

també es volia era mostrar que aquest últim àmbit tenia més importància de la que se li havia donat fins al moment, perquè en realitat tenia un gran poder i influència dins la societat.⁸

L'antropòloga Soledad Vieitez en els seus estudis parla de l'amplitud i la importància de l'àmbit domèstic/privat que tant s'ha volgut menysprear i minimitzar, i ho fa a partir de l'estudi d'autores africanes, les quals reclamen el poder i prestigi de l'àmbit privat realçant tot el que s'hi fa i com això repercuteix en el funcionament de tota la comunitat.⁹

Dins aquests nous enfocaments iniciats els anys 70, es troben un seguit d'investigadors/es que exposen que els antropòlegs anteriors al feminisme realitzaven el seus estudis de les comunitats, tenint en compte l'anàlisi del que s'entenen estrictament per família, des d'on exposaven la relació desigual dels sexes, sempre amb un clar domini de l'home. Però amb l'arribada del feminisme van sorgir nous estudis amb una òptica diferent que aportaven una altra visió del tema, donant més importància al vincle entre parentesc i gènere. Calia doncs, estudiar les societats africanes tenint en compte altres variables. Els treballs de Fortes i Turner, entre d'altres, van ser un clar exemple d'aquesta nova visió, donant pas a posteriors estudis on la importància de la filiació i la descendència, en quan a com aquests condicionen les relacions entre les persones, van prendre més protagonisme i van dotar a la dona de més visibilitat. La filiació, segons sembla, dotava de més poder a la dona, de prestigi dins el grup, de patrimoni propi, d'equitat en el grup, etc. L'antropòloga Aixelà, també parla del poc treball en l'antropologia en quan a vincular parentesc i gènere per tenir un coneixement més proper a la realitat de les comunitats i a la visibilitat de la dona.¹⁰

En aquesta línia d'estudis però, a partir dels anys 80 i 90, diverses dones africanes s'han qüestionat el concepte de gènere. Moltes d'aquestes societats aparentment tenen una idea diferent del que a occident s'entén per home i per dona en relació a la funció que han de desenvolupar i com s'han de relacionar entre ells. Cal ressaltar els estudis de les nigerianes Ife Amadiume i de Oyeronke Oyewumi sobre les societats Igbo i Yoruba de Nigèria.¹¹ Aquestes estudioses consideren el gènere una qüestió més complexa i que no és vista per tothom de la mateixa manera, sinó que cada societat o cada moment històric l'entén diferent.¹²

Així doncs, en el moment que es va donar pas a un clar interès cap a les societats de filiació matrilineal fins a l'actualitat, podem veure que hi ha hagut la necessitat de realitzar nous estudis amb enfocaments diferents com acabem d'observar, per poder donar una altra visió del tema apartat de la influència androcèntrica.

Però per altra banda, trobem un seguit de fets que van canviar algunes estructures de societats, que en el seu moment van tenir una base matrilineal forta, amb un paper rellevant de la dona, però que les situacions

---

⁸ La investigadora Karla O. Poewe comenta: "Distinguishing between "public" and "domestic" spheres and assigning the latter to a secondary status in the economic affairs of a society has not only contributed to this neglect but has also misrepresented the importance of family and Kinship for societal or national wealth distribution" a POEWE, K.O. "Matrilineal Ideology: The Economic Activities of Women in Luapula, Zambia." *The Versatility of Kinship*, (1980), p.353

⁹ "En África, además, lo personal o doméstico es inmenso y, cuando se propone privatizar lo doméstico (como la sexualidad o la maternidad, por ejemplo), ¿quien se responsabiliza de ello?. El ámbito de lo privado para las mujeres africanas, nos dicen, es un ámbito de enorme poder, el cual se define principalmente por la maternidad (y todos los aspectos relacionados con la socialización y/o la creación de personas) y por el prestigio derivado de la edad y la generación..." a VIEITEZ CERDEÑO, S., "Democracia y derechos: las mujeres africanas. Conferencia" Ponencia presentada en el marc del Congrés "África: Caminos por la paz", Universitat Internacional de la Pau XIX Edició.

¹⁰ "Probablemente, la vinculación entre parentesco y género fue poco trabajada desde la antropología porque las variables necesarias para realizar dicha relación eran distintas a las utilizadas desde la perspectiva "familia": descansaban en aspectos tales como la descendencia, la filiación, la alianza, la tribu, las normas de residencia, la propiedad, la transmisión de bienes, etc. Aspectos que traspasaban ampliamente las fronteras de "lo familiar". a AIXELÀ CABRÉ, Y. "Parentesco y género en el África sahariana y subsahariana. La categorización sexual de los grupos matrilineales". *Studia Africa*, nº16 (2005) p. 1

¹¹ Soledad Vieitez ens parla de les aportacions de Oyewumi: "Oyeronke Oyewumi nos dice que el género como categoría social NO existe en la sociedad Yoruba precolonial; existían, eso sí, distintos roles femeninos para cada mujer. (...) la principal forma de organización social (y diferenciación entre las personas) era la edad y la generación dentro de los linajes, no el género. La categoría de género únicamente comenzó a ser relevante durante el período colonial." a VIEITEZ CERDEÑO, S., "Democracia y derechos: las mujeres africanas. Conferencia" Ponencia presentada en el marc del Congrés "África: Caminos por la paz", Universitat Internacional de la Pau XIX Edició.

¹² "Cada cultura puede ser diferenciada por poseer diferentes ideas sobre lo que significa ser hombre, lo que significa ser mujer y cómo deben relacionar-se ambos sexos." a SANDAY, P.R., op.cit. p.39

històriques les van portar per altres camins. D'aquesta manera es pot observar que antigament el predomini d'aquest tipus de societats era més extensa que en l'actualitat.

Un fet que modificà alguns sistemes matrilineals, segons la visió de diferents investigadors, fou amb l'entrada del colonialisme i el capitalisme, moment en que es va introduir la jerarquització sexual en societats que fins aleshores havien estat igualitàries. Les dones són les que hi van sortir més perjudicades, les quals van perdre els seus rols, status i el poder que tenien en les seves comunitats. Un aspecte que aparentment també canvià fou la visió de l'economia, la qual era d'autosuficiència on els béns es redistribuïen, gestionada majoritàriament per les dones, i passà a acumular beneficis. Es pot observar doncs, que l'androcentrisme també es va aplicar en el moment de la colonització i que moltes societats de filiació matrilineal van patir canvis, adquirint cada vegada més un sistema patriarcal. El colonialisme sovint, per no dir sempre, va anar acompanyat de la introducció de la religió cristiana, fet que va ajudar a subordinar i a domesticar a les dones, les quals no eren considerades persones adultes. Les investigacions realitzades n'estudiaren alguns casos, com els Makonde¹³ (Tanzània i Moçambic) i els Luapula¹⁴ (Zàmbia). L'arribada de l'Islam també va ocasionar canvis en moltes de les societats on les dones hi tenien un paper destacat.

Algunes comunitats sembla que van lluitar contra aquests canvis arribats de fora, els quals volien esborrar l'autoritat femenina tradicional. Un cas fou el de les dones Igbo del sud-est de Nigèria, les quals es van enfrontar amb els homes britànics perquè no van respectar la seva autoritat i no les consideraven persones adultes.¹⁵

Cal afegir, segons exposen els diferents estudis, que les societats de filiació matrilineal africanes també es van veure modificades per societats veïnes patrilineals, tant en època precolonial com durant i després de la colonització. És a dir, les modificacions no van venir només des de fora del continent.

Tot i les influències negatives i els canvis que algunes societats de filiació matrilineal van patir, no totes van adoptar un model patriarcal. La lluitar per mantenir la seva autonomia i autoritat en alguns casos va reeixir d'una o altra manera i actualment encara podem trobar societats que aparentment tenen una forta base matrilineal, o si més no la dona té un fort reconeixement en els diferents àmbits de la comunitat. Un exemple és el cas dels bubí de Guinea Equatorial on el cristianisme no va triomfar del tot, i els missioners observaren el poder de les dones bubí i sabien que per poder arribar a tota la població necessitaven la seva ajuda.¹⁶

3.- Societats de filiació matrilineals, característiques i exemples.

Quan es parla de les societats de filiació matrilineal, sembla que és difícil buscar-ne un sol model, perquè cada una té la seva especificitat en la manera de funcionar. Partint dels estudis consultats, es poden trobar punts en comú, però també cal tenir present que moltes, per no dir la majoria, han patit modificacions al llarg de la història, com s'ha pogut veure en l'apartat anterior; fins i tot segons com se les ha estudiat se'ls ha presentat de maneres diferents. Així doncs, en aquest apartat s'exposarà, a grans trets; tot i la seva diversitat, algunes de les seves característiques més comunes, explicant-ho a partir d'estudis que aporten coneixements de diferents casos i exemples.

---

13 "En els pobles Makonde de Tanzània i Moçambic existia el matriarcat i la dona ocupava un paper dominant, abans que la influència occidental discriminés la dona i trenqués l'estructura matriarcal. La filiació era per línia femenina, la dona era la propietària del terreny de cultiu i la que ho cultivava, per això la seva gran importància i poder." a MARTÍN-CANO ABREU, F. *Estudis de gènere. Societat matrilineal de l'Àfrica* (2001, 2008) pàg. 16.

14 "Male capitalists and small capitalists tend to favor a patrilineal distributive justice and the creation of patricentric households justified and sanctioned by a Protestant ethic. But contrast, all women, except small capitalists, tend to favor the continuation of a matrilineal distributive justice, with primary responsibilities toward narrower matricentric households justified and sanctioned by a matrilineal ideology" a POEWE, K.O. *op.cit.* p.354.

15 "En un caso, los igbo del sudeste de Nigeria, la lucha fue entre mujeres y funcionarios británicos (...) las mujeres resistieron a las fuerzas del cambio. La resistencia de las mujeres igbo llevó a una "guerra de las mujeres" en la cual miles de mujeres marcharon contra los británicos y destruyeron sus propiedades" a SANDAY, P.R., *op.cit.* p.163

16 "(...) parte de las mujeres han sabido mantener cierto reconocimiento en el marco social. Y es que el androcentrismo del cristianismo no triunfó en Guinea Ecuatorial: la consideración de que las mujeres son madres y esposas, necesitadas de la tutela del padre o marido porque son permanentes "menores de edad", no caló en su totalidad en la sociedad guineana. Probablemente, ello se deba a que durante mucho tiempo ellas fueron consideradas la clave a la conversión y al proselitismo." a AIXELÀ CABRÉ, Y., "Africanas en el mundo contemporáneo: Las mujeres de Guinea Ecuatorial" a AIXELÀ, Y., MALLART, LL., i MARTÍ, J., *Introducción a los Estudios Africanos*. Vic. (2009). p.10

Dins el continent africà es troben, segons les investigacions realitzades, societats de filiació matrilineal a les regions de l'Àfrica occidental, com a Ghana, Nigèria, Burkina Faso; també a la major part dels pobles bantús de l'Àfrica Central, a la República Democràtica del Congo, Zàmbia, Malawi, també a Moçambic, Tanzània, Zimbabwe, etc.¹⁷

Una primera característica, de la qual es deriva el nom de **matrilineal**, és la filiació que es dona per línia femenina. Aquest fet, segons Aixelà, pot donar peu a:

*"1) Condicionar el grupo que va a ocupar los máximos órganos de poder. 2) Proporcionar la memoria genealógica del grupo de parentesco. 3) Establecer quién traspasa los bienes del grupo a través de la herencia. 4) Estipular qué grupo va a ser objeto del culto a los ancestros."*¹⁸

El fet que la descendència sigui a través de la mare sembla implicar un funcionament en la societat que concedeix a la mare un rol de fundadora de la descendència, considerant-la així cap del llinatge i de la família, atorgant-li cert estatus. Aquest fet dona per entès que l'herència passava de mares a filles. En tot moment es pot veure com l'home participa també en les funcions de la societat com un igual.

Un exemple és el dels Luapula de Zambia: *" Women control land because they work it and pass it on to one another and because they are part of decision-making processes in lineage, clan, and village affairs."*¹⁹

Un altre exemple, exposat a continuació, és el cas dels Ashanti de Ghana, on es pot percebre que la filiació matrilineal és la clau de la seva organització social:

*"I dins el grup matriarcal, la major autoritat correspon a la mare. Una dona regna sobre les dones i el seu germà regna sobre els homes. La reina és la representació femenina de l'Ésser Suprem: la Deessa Lluna Nyame i es considera la seva filla, de manera que en morir és deïficada i se l'emplena de pols de plata com la Lluna. Ella està present en totes les cerimònies, les quals no es poden dur a terme sense la seva presència. La reina mare té gran importància en els assumptes d'Estat, i és ella la que fa l'elecció del rei i ningú pot ser entronitzat contra la seva voluntat."*²⁰

Lligat amb l'exemple anterior, l'antropòloga Sanday deixa ben palesa en els seus estudis la importància que tenen els **mites** i el **principi de creació** de les societats. Segons si són concebuts en clau masculina o femenina, la societat es regularà d'una manera o una altra, perquè aquest fet té, segons Sanday, una connexió directa amb la relació d'autoritat entre els sexes. En el cas de les societats de filiació matrilineal les deesses tenen un funció clau en aquest principi de creació, dotant d'un paper rellevant a la dona.²¹

---

¹⁷ Richards en deixava constància el 1982, en relació als pobles bantús: *"La mayor parte de los pueblos bantúes de África central reconocen la filiación por línea matrilineal en lugar de la línea patrilineal, y muchos de ellos practican alguna forma de lo que habitualmente se denomina matrimonio matrilocal (...) el territorio que se extiende desde los distritos central y oriental del Congo Belga hasta la meseta nororiental de Rhodesia del Norte y las tierras altas de Nyasaland se denomina a veces el cinturón matrilineal"* a RICHARDS, A.I., *"Algunos tipos de estructura familiar entre los Bantues centrales"* dins RADCLIFFE-BROWN. A.R., y FORDE, D., *Sistemas africanos de parentesco y matrimnio*. Barcelona. (1982) p.235

¹⁸ *"Estos cuatro aspectos combinados pueden condicionar que en los grupos patrilineales el prestigio del grupo recaiga básicamente sobre los hombres, mientras que en muchos matrilineales pueda recaer en mayor medida sobre las mujeres. Ciertamente, si nos ceñimos a una comparación fang-bubi, se podría percibir la mayor relevancia femenina en el marco social de las mujeres bubi frente a las fang, no tanto porque éstas ocupen los máximos órganos de poder, sino porque en este caso ellas son las que proporcionan la memoria genealógica, las que traspasan los bienes de la familia y las que son objeto de culto a los ancestros. Este protagonismo en el marco familiar les da un reconocimiento indudable en la toma de decisiones que repercuten sobre sí mismas, especialmente importante en lo que respecta a la descendencia y a su grupo familiar."* a AIXELA CABRÉ, Y., *"Africanas en el mundo contemporáneo: Las mujeres de Guinea Ecuatorial"* dins AIXELÀ, Y., MALLART, LL., i MARTÍ, J., *Introducción a los Estudios Africanos*. Vic. (2009). p.5

¹⁹ POEWE, K.O. *op.cit.* p.354

²⁰ MARTÍN-CANO ABREU, F. *Estudios de gènere. Societat matrilineals de l'Àfrica* (2001, 2008) p. 13.

²¹ *"Cuando el principio creativo femenino domina o trabaja en conjunción con el principio masculino, los sexos o están integrados e igualados en la vida cotidiana.(Mbuti), o estan separados e igualados (Ashanti). Las mujeres no son consideradas, en sentido alguno, responsables del pecado y de la caída del hombre, ni están relegadas a la concepción y a la obediencia en la vida cotidiana"* a SANDAY, P.R. *op.cit.* p.47

Segons els estudis realitzats, també hi ha una relació directe entre el **culte als avantpassats femenins** i el respecte i el protagonisme de la dona.²²

No s'ha d'oblidar, segons expliquen els diferents antropòlegs, que el tipus de residència en aquestes societats pot reforçar o minvar el paper de la dona. La **residència** pot ser neolocal, patrilocal o **matrilocal**. En algunes comunitats quan una parella es casa pot escollir on vol anar a viure, en d'altres ja està establert. La neolocalitat es dona quan la parella va a viure en un poblat sense llaços familiars, és un tipus de residència que últimament ha pres més força. Quan el lloc de residència és matrilocal, en el poblat de la dona, encara es dona un major estatut a la dona i es reforça la matrilinealitat, en canvi en les residències patrilocals, en el poblat de l'home, la influència masculina és més gran. Un exemple de característiques matrilineal i matrifocal és el cas dels bamba de Zimbabwe, on les dones podien ser caps de la comunitat i tenir un paper important en la política.²³ Cal puntualitzar que actualment es troben poques societats matrilocals.

En les societats de filiació matrilineal es considera com a eix central la maternitat, com a principi que genera vida. Les mares tenen un protagonisme molt important en la vida social i les àvies són les conselleres espirituals. Hi ha una **cultura de la maternitat o matricentrisme** que dona uns valors maternals d'humanitat, afecta, no domini, compartir i tenir cura dels altres. Una cultura on tots són agents materns, homes i dones, i actuen com a tals. Al mateix temps es considera que totes les dones són mares dels nens de la comunitat.²⁴

A partir dels rituals es poden conèixer algunes característiques d'aquestes societats, com el **vincle** que hi ha **entre la maternitat i la fertilitat de la terra**, com a generadors de vida. A l'Àfrica central, com en el cas dels Bamba, els rituals de la pubertat, al mateix temps, també estan vinculats a la organització matrilineal.

Les **persones gran** i els avis, les investigacions apunten que en aquestes societats tenen un paper destacat i són molt respectats, escoltats, consultats per la presa de decisions de la comunitat i gaudeixen d'una gran influència cap a la resta de la societat i familiars. Sovint desenvolupen rols d'educadors, mediadors, transmissors de les costums i tradicions. Aquest fet es dona majoritàriament a totes les comunitats africanes, tot i tenir present que en les societats de filiació matrilineal l'àvia materna té un paper més destacat.²⁵

Aquestes societats aparentment són principalment agrícoles i els **béns són compartits** tenint molt present la **perspectiva de comunitat**, existeix una reciprocitat, i la dona té un pes molt important en la seva economia.²⁶

---

22 "(...) revela influencias distintas en las mujeres de Guinea Ecuatorial que el culto a los antepasados, especialmente en el caso de los bubu, ya que al ser un grupo étnico de filiación matrilineal (y no patrilineal, como el resto de etnicidades) se caracteriza por honrar a los ancestros femeninos, lo que genera un mayor respeto hacia el colectivo de mujeres que otro tipo de prácticas religiosas." a AIXELÀ CABRÉ, Y., "Africanas en el mundo contemporáneo: Las mujeres de Guinea Ecuatorial" dins AIXELÀ. Y., MALLART, LL., i MARTÍ, J., *Introducción a los Estudios Africanos*. Vic. (2009). p.10

23 " (...) Cal assenyalar que des del període precolonial fins a l'actualitat, les dones han tingut responsabilitats polítiques o una notable autoritat en diverses societats africanes. Tenim nombrosos casos com els dels matrilineals i matrilocals bamba de Zimbabwe, on les dones, filles i nêtes, podien ser caps tribals" a AIXELÀ CABRÉ, Y. "Realitat, màgia i esperança a l'Àfrica negra. La visibilitat creixent de l'acció femenina en les societats africanes. Construccions de gènere de l'Àfrica Subsahariana" Fundació CIDOB. Barcelona. p.21

24 "En las culturas africanas matrilineales todas las personas son agentes maternos (motherer/s), aquellos que realizan una función maternal, sin tratarse necesariamente de madres biológicas e incluyendo también a los hombres. Su economía se basa en el maternar y el ser maternado. La conciencia de haber nacido todos de una madre es asumida sin dudas. Se trata de la maternidad social (Max Dashu), por el cual la maternidad se extiende al resto de la sociedad."

"Puesto que las madres son claramente el principio por su capacidad de generar vida, ellas no tienen necesidad de ejercer dominio alguno" a Revolución matriarcal. Ciclo de Conferencias sobre Matriarcados (1ª parte), (2012). Turín p. 4

25 Tenim l'exemple dels Ashanti: "Como en todos los sectores de la vida social ashanti, cualquier asunto de importancia relativo al segmento a a algunos de sus miembros siempre se decide después de haber consultado al hombre y la mujer de mayor antigüedad."

"La abuela materna ocupa una posición especial en tanto que suele ser la cabeza femenina del grupo doméstico y esto le proporciona gran influencia en la educación de los niños. Es la guardiana de las costumbres morales y de la armonía dentro del grupo doméstico." a FORTES, M., "Parentesco y matrimonio entre los Ashanti", dins RADCLIFFE-BROWN. A.R., y FORDE, D., *Sistemas africanos de parentesco y matrimonio*. (1982) Barcelona p.286-7, 306.

La societat Luapula de Zambia, estudiada per l'investigadora Poewe, es coneguda com una societat agrícola, on la dona hi té un pes molt important. Segons Poewe, els béns es comparteixen, no hi ha acumulació, sinó redistribució. Al descriure-la, la defineix com una societat amb una manera de fer oposada a la ideologia capitalista.

*"Luapula matriliney is a political economy based on the principle of abundance, unrestricted access to resources and people, and on the perception of the universe as unbounded. This matrilineal economic philosophy is quite the opposite of a capitalistic one that comes to Luapulas in the form of the market-industrial system and Protestantism. Capitalism is based on the principle of scarcity, restricted access to resources, and on the perception of a bounded universe subject to diminishing returns"*²⁷

L'antropòloga Aixelà comenta que en les societats de filiació matrilineal el poder i l'autoritat no ha estat desenvolupada només per les dones. Per aquest motiu proposa l'ús del terme *"isogenérico"*²⁸ per poder definir aquells grups en els quals ha existit una **participació equilibrada dels dos sexes** en els diferents àmbits de la comunitat. D'aquesta manera fa evident l'existència d'aquesta equitat i dóna impuls a reconèixer aquests tipus de societats. Aixelà ens dóna els exemples dels Ohaffia de Nigèria, els Tuareg de la franja sahariana, els Ashanti de Ghana i els Luapula²⁹ de Zambia.

Les societats de filiació matrilineal se les presenta, en diferents estudis, com ja s'ha pogut observar com a societats **cooperatives i igualitàries** on la perspectiva de comunitat té un pes molt important. El consens en la presa de decisions en l'àmbit familiar i en el popular són bàsics. El funcionament d'homes i dones es dóna de forma connectada. Són societats participatives, on no es busca crear una nació poderosa, sinó **regions autosuficients**.

També cal ressaltar que, en la cosmologia de moltes comunitats africanes incloent les de filiació matrilineal es dóna una **integració amb la naturalesa**, que es base en la recerca d'un equilibri entre les persones i el medi ambient. És a dir, es forma part d'un mateix cosmos, les persones són una peça més dins la naturalesa. Aquesta manera d'entendre la vida dóna peu a un respecte a l'entorn i a totes les persones per igual.

Un exemple és el cas dels Mbuti, una comunitat independent de caçadors i recol·lectors pigmeus:

*" (...)El bosque lo es todo: proveedor de comida, de abrigo, de calor, de vestido y de cariño. (...) La división del trabajo es mínima. La caza es un esfuerzo conjunto. Un hombre no se avergüenza por recolectar o por vestir a un recién nacido. La jefatura es mínima y no existe ningún intento por dominar humana o geográficamente la zona. Las decisiones que se adoptan lo son por consentimiento común: hombres y mujeres tiene la misma capacidad de palabra ya que cazar y recolectar son igualmente importantes para la economía. El bosque es la autoridad final.(...)"*³⁰

4.- Conclusions

En el document exposat s'ha presentat una aproximació a l'estudi de la filiació matrilineal a les comunitats de l'Àfrica negra, un interès que va sorgir en el moment en què el feminisme dels anys 70 va irrompre amb força, i els estudis realitzats sobre les societats africanes fins al moment, amb una forta base androcèntrica, es qüestionaven.

---

26 *"La mujer en las sociedades matrilineales era la agricultora propietaria de la tierra. El suelo cultivable era propiedad femenina, ya que la herencia del suelo pasaba de madres a hijas, que eran las que estaban relacionadas con la alimentación. Y eran ellas las que desempeñaban exclusivamente los pesados trabajos agrícolas, labores de cultivo, de siembra, transporte y recogida de cosecha."* a MARTÍN-CANO ABREU, F. "Estudio de las sociedades matrilineales (S-M)." Nómadas. Revista de Ciencias Sociales y Jurídicas (2005) pàg.4

27 POEWE, K.O., *op.cit.* p.352

28 *" El concepto "isogenérico" nos permite redefinir aquellos contextos en los que las mujeres o tuvieron un prestigio social notable, o bien fueron socialmente activas en las prácticas sociales, o ambas cosas al mismo tiempo, articulándose en términos de igualdad relativa con los hombres. Este término tiene como el reconocimiento simultáneo de las aportaciones masculinas y femeninas en los distintos ámbitos sociales, emulando así la función que cumplió el término "cognatismo" en el campo de los estudios de parentesco unilineal en la etnología francesa."* a AIXELÀ CABRÉ, Y., *Género y Antropología Social* (2005) Sevilla. p. 23

29 *"the institutional structure and the dominant ideology of this society enable Luapula men and women to act as equal participants in the pursuit of prestige and material wealth"* a POEWE, K.O. *op.cit.*, p.334

30 SANDAY, P.R., *op.cit.* p. 36.

S'ha pogut observar com en aquest context l'interès per les societats de filiació matrilineal fou més gran i el concepte de gènere va prendre protagonisme. Es va donar doncs, la necessitat de revisar a fons les investigacions anteriors i tenir en compte variables que no havien estat presents i ens donen una informació més clara del funcionament d'aquest tipus de societats, com són la filiació i la descendència. Els investigadors/es dins el marc del feminisme occidental i els estudis de les pròpies dones africanes van donar èmfasi en aquests estudis i, actualment es continua treballant perquè el rol de la dona en els societats de filiació matrilineal africanes tingui la visibilitat i el poder que li correspon.

Cal tenir present que aquestes societats han patit influències negatives per part del colonialisme, el capitalisme, les religions (cristiana i musulmana) i el contacte amb societats veïnes patrilineals. Aquest fet les ha modificat al llarg del temps devaluant el protagonisme de la dona; tot i veure però, que no totes les comunitats van sucumbir i trobem actualment societats de filiació matrilineal on la dona hi té un gran protagonisme.

Aquestes societats s'han investigat a partir de la nomenclatura "matrilineal" que defineix la descendència per línia femenina, donant peu, segons diferents investigadors/es, a una visibilitat i paper rellevant a la dona. En cap moment se les ha volgut ni pogut englobar en un únic i idèntic model de funcionament, si que s'ha trobat però un seguit de punts en comú que les defineix. Les diferents característiques atribuïdes en aquestes societats, lligat a la idea de la filiació matrilineal, hem pogut veure que estan lligades a la importància de la dona com a fundadora de la descendència, on l'herència es dóna de mares a filles i elles adquireixen un estatut dins la societat. Els mites i el principi de creació de cada comunitat influeixen en com es regula una societat, si són concebuts en clau femenina, essent les deesses d'aquest principi de creació un eix principal, el rol posterior de la dona serà destacat, així com si es dóna un culte als avantpassat femenins. La residència matrilocal en reforça el seu poder i la cultura de la maternitat les empodera i aporta uns valors de no domini, cura i compartir, i fa extensa la funció de mare a tota la comunitat. El vincle entre la maternitat i la fertilitat de la terra queda palesa en els diferents rituals com a generadors de vida i les persones gran són respectats i escoltats amb rols d'educadors, mediadors i transmissors de costums i tradicions i les àvies maternes gaudeixen d'un fort reconeixement.

També hem destacat la seva perspectiva comunitària, considerant-se societats bàsicament agrícoles on els béns es comparteixen creant regions autosuficients, amb una participació equilibrada o equitativa dels dos sexes en els diferents àmbits, on el diàleg, la participació i la cooperació hi són presents. I amb una cosmologia que concep l'ésser humà com una peça més dins un mateix cosmos, idea que dóna peu al respecte i a l'estimació envers la natura i a totes les persones per igual.

Com a conclusió és necessari afegir que, escoltar i conèixer altres maneres de viure podent donar peu a un intercanvi d'experiències i coneixements entre pobles i cultures és la clau a connectar amb els propis valors i enfortir les relacions, el respecte i poder millorar com a persones i societats.

5.- Bibliografia

- AIXELÀ CABRÉ, Y., "Africanas en el mundo contemporáneo: Las mujeres de Guinea Ecuatorial" a AIXELÀ. Y., MALLART, LL., i MARTÍ, J., *Introducción a los Estudios Africanos* (2009) Vic
- AIXELÀ CABRÉ, Y. "Androcentrismo en África. Los casos matrilineales y el ejemplo bubi de Guinea Ecuatorial" dins MARTÍ, J., i AIXELÀ, Y., *Estudios africanos. Historia, oralidad y cultura.* (2008) Vic
- AIXELÀ CABRÉ, Y., *Género y Antropología Social* (2005) Sevilla
- AIXELÀ CABRÉ, Y. "Parentesco y género en el África sahariana y subsahariana. La categorización sexual de los grupos matrilineales". *Studia Africa*, nº16 (2005)
- AIXELÀ CABRÉ, Y. "Realitat, màgia i esperança a l'Àfrica negra. La visibilitat creixent de l'acció femenina en les societats africanes. Construccions de gènere de l'Àfrica Subsahariana" Fundació CIDOB. Barcelona.
- CONKEY, M y TRINGHAM, R.E. "IX. Cultivar el pensamiento para desafiar a la autoridad: algunos experimentos de pedagogía feminista en arqueología" dins COLOMER, L., GONZÁLEZ - MARCÉN, P., MONTÓN, S. y PIAZO, M. *Arqueología y teoría feminista, estudios sobre mujeres y cultura material en arqueología.* Barcelona
- FORTES, M., "Parentesco y matrimonio entre los Ashanti", RADCLIFFE-BROWN. A.R., y FORDE, D., *Sistemas africanos de parentesco y matrimonio.* (1982) Barcelona
- HOLY, *Strategies and Norms in a Changing Matrilineal Society. Descents, Succession and inheritance among the Toka of Zambia.* Cambridge (1982)
- HUSAIN, Shahruxh, *La Diosa. Creación, fertilidad y abundancia. Mitos y arquetipos femeninos.* (1997) Barcelona
- MARTIN, M. K., i VOORHIES, B., *La mujer: un enfoque antropológico.* (1978) Barcelona
- MARTÍN-CANO ABREU, F. "Estudio de las sociedades matrilineales (S-M.)" *Nómadas. Revista de Ciencias Sociales y Jurídicas* (2005)
- MARTÍN-CANO ABREU, F. *Estudis de gènere. Societat matrilineals de l'Àfrica* (2001, 2008)
- POEWE, K.O. "Matrilineal Ideology: The Economic Activities of Women in Luapula, Zambia." *The Versatility of Kinship*, (1980)
- *Revolución matriarcal. Ciclo de conferencias sobre Matriarcados* (1ª parte) (2012) Turín
- RICHARDS, A.I., "Algunos tipos de estructura familiar entre los Bantues centrales" RADCLIFFE-BROWN. A.R., y FORDE, D., *Sistemas africanos de parentesco y matrimonio.* (1982) Barcelona
- SANDAY, P.R., *Poder femenino y dominio masculino: sobre los orígenes de la desigualdad sexual.* (1986) Barcelona.
- VIEITEZ CERDEÑO, S., *Antropología y género: Miradas desde África* (2005) Madrid
- VIEITEZ CERDEÑO, S., "Democracia y derechos: las mujeres africanas. Conferencia" Ponencia presentada en el marc del Congrés "África: Caminos por la paz", Universitat Internacional de la Pau XIX Edició.